

POZSONY Ferenc

Páva társadalomtörténete (1567–2010)

Bevezető

Páva falu Orbaiszék sajátos társadalmi, etnikai és felekezeti szerkezettel rendelkező települése. A Berecki-havasok nyugati, Erdély felőli lábánál található, Kovásznától 3 kilométerre fekszik, északon pedig szervesen összeépült Zabolával (Sepsiszéki Nagy 1998: 236–239). Ezt a kisebb falut első ízben 1941-ben csatolták a szomszédos Zabola községhez, annak polgármesteri hivatalához, majd 1964-től kezdődően már teljesen betagolták annak szerkezetébe. Habár több mint félszáz éve elveszítette adminisztratív önállóságát, lakosai napjainkig büszkén emlegetik pávaiságukat, különállóságukat.

A pávai személyek jellegzetes azonosságtudatának gyökereit és sajátosságait elsősorban rendi, társadalomtörténeti, felekezeti és kulturális tényezőkkel magyarázhatjuk. Lakosai előbb a magyar királyi majd az erdélyi fejedelmi udvarnak tenyésztettek vadászszólymokat, de azokkal még a román fejedelemségek területén is sikeresen kereskedtek (Orbán 1869: 147).

Kozma Ferenc adatai szerint 1879-ben Páva lakossága jelentős külső területekkel rendelkezett (Kozma 1879: 144).

Szántó	Rét és kert	Legelő	Erdő	Nádas	Terméketlen	Összesen
1.236 hold	350 hold	9 hold	4.458 hold	0	183 hold	6.326 hold

A Háromszéki-havasok nyugati lábainál fekvő falu családjai egészen a 20. század közepéig főként a helyi természetes erőforrásokat hasznosították, növénytermesztéssel, állattenyésztéssel, erdőkiéléssel és gyümölcsészettel foglalkoztak, általában agrárjellegű, önellátó gazdaságokat és háztartásokat működtettek. A havasi pusztákon késő tavasztól egészen kora őszig jelentős számú állatot legeltettek, télen pedig a faluban, istállóban tartották azokat. A közeli fenyvesek fáiból építették házaikat és gazdasági épületeiket. A településben élő kézművesek (ácsok, asztalosok, fazekasok, kádárok, kőfaragók) szintén a helyi erőforrásokat hasznosították.

Páva középkori történelméről az oklevelek mélyen hallgatnak. Református vártemplomának régi, félköríves, román stílusú szentélye azt sejteti, hogy a falut már az Árpád-korban is magyarok lakták. Ezt a templomot később a gótika jegyében átalakították, majd a 16–17. században várfallal és toronnyal erősítették meg. A vidéket sújtó gyakori földrengések több alkalommal is jelentős mértékben megrongálták az erődítményt. Az egyik legpusztítóbb földingásra 1802. szeptember 26-án került sor. Napjainkban a hajdani erődítménynek már csak egy kis töredékét lehet látni a torony nyugati szomszédságában.

Deszkából készített égszínű mennyezetét, valamint a keleti és a nyugati felében lévő karzatait piros és fehér színű lécek segítségével négyzetekre tagolták, azoknak belsejét pedig díszes tulipánok és liliomok ékesítették. A templom egészen a 19. század végéig zsinddal volt földve. A vártemplomhoz vezető kőlépcsőket Szász Márton papsága és Deák Ferenc megyebírósága idején, 1891-ben készítették, hogy a meredek hegyoldalon álló templomhoz az idősek télen is ki tudjanak menni. Mivel a 19. század végén nagyon ígéretes gazdasági és társadalmi fejlődés bontakozott ki a faluban, a helybeliek 1894-től gyökeresen átépítették a református templomot. A pávai község még 1858-ban 300 forintnyi alapítványt hozott létre Rudolf trónörökös születésekor, amit később felhasználtak nemcsak a szomszédos, zabolai római katolikus templom építésére, hanem a pávai református templom felújítására is. A pávai szószék fölött látható díszes koronát Vajna István és neje, Barabás Mária készítette 1736-ban, amit Németi Árpád asztalos renovált 1933-ban. Egészen a felújításig a szószék a templom északi részén, közvetlenül a boltív mellett állt. Mivel az épület keleti felére rácsúszott a domboldal, a templom külső falai mellől eltávolították a földet, hogy azok ne nedvesedjenek. A keleti karzatot lebontották, helyére pedig a megújított szószéket állították. A mennyezetet levakolták, a padlót lecementezték, a felújított orgonát pedig a nyugati karzaton helyezték el. Az új padokat Sütő Béla és Ferencz István, fiatal pávai asztalosok készítették 1911-ben. Orgonája Kolonics István műhelyében készült a 19. század végén, amit Szalai Simon, kézdivásárhelyi mester újított fel 1901-ben (Magyari–Juhász 2011: 77). Szintén Szász Mihály lelkésze alatt, 1897-ben emelték a ma is álló, nyitott középeresz papilakot. A parókia valamint az iskolamester háza előtt a mai állami iskola helyén és telkén volt (Bartha 1943: 45–47).

Orbán Balázs kutatásai szerint az 1567-es regestrumban *Pawa* néven említik, amikor összesen 22 kaput számoltak össze a faluban (Orbán 1869: 147).

Majd az 1602-es Básta-féle és a Bethlen Gábor által 1614-ben elrendelt összeírás örökölte meg, hogy a falu lakosainak egy része különleges jogállású, szabad székely családból állt. Az 1614-es lustra adatai szerint Páván 11, az 1635-ös összeírás szerint pedig összesen 17 család foglalkozott sólymok tenyésztésével, közülük pedig a leghíresebb a Marti família volt.¹ Orbán Balázs azt feltételezte, hogy ehhez a családhoz tartozhatott az a személy, akinek díszesen faragott sírkövét napjainkban is a pávai református templom falán, annak félköríves „szentélyében” lehet megcsodálni. Az emléklaketten egy dekoratív, mívesen kifaragott madár-ábrázolás fölött egy keresztben elhelyezett kardot és buzogányt láthatunk (Orbán 1869: 147–148). Érdekes, hogy Bolyai Gergely (Bolyai Farkas öccse) egy 1858-ban keltezett oklevélre olyan pávát ábrázoló, koronás, címeres pecsétet nyomott, amiről Kelemen Lajos úgy vélte, hogy az voltaképp édesanyjuk, Bolyai Gáspárné, született Pávai Vajna Krisztina asszony családi címere lehetett (Oláh-Gál 2005).

A hitújítás a szomszédos Zabolán már a 16. század második felében (1583) kiteljesedett, amikor az ott élő szabad székelyek mind református hitre tértek.² Őket követte Páva szabad lakossága is, akik Bod Péter szerint (Juhász I. 1947: 54) 1619-ben még Zabola filiáléját alkották, de a később önállósult egyházközségüket messze földön híres, művelt lelkészek vezették. Parokiális iratok³ szerint a faluban a következő református lelkészek működtek: Teleki Bálint (1694) (lásd Csáki–Szócsné Gazda 2001: V), Szalai A. Márton (1701, Orbaiszék esperese), Huszti Sigmond (1715) (Csáki–Szócsné Gazda 2001: 109), Huszár Miklós, Kovásznai István, Huszár Péter, Pávai Kupán Péter, Oltszemi Imreh Dénes (1757), Dálnoki Kovács Zsigmond (1765), Márkosfalvi Székely Ferenc, Pákéi Baló Ferenc (1775), Benczedy János (1798), Péter Antal (1801), Péter Imre (1831), Albisi Finta István (1852–1890), Szász Márton (1890), Hévízi Szász Mihály (1896), Abrudbányai Fikker Ferenc (1932), Lőrincz Sándor (1937), Bölöni András (1942) (Bartha 1943: 47–48), Szőke Miklós (1948), Szép Róbert (1958), Keresztes István (1968–1976), Dénes Csaba (1977–1982),

¹ Az 1614-es lustra szerint Páván kívül Kászonfelsőfaluban 3, Menaságon 3, Szentmártonban 7, Szentléleken 1, Szentmiklóson 4, Tekerőpatakon 4, Újfaluban pedig 1 solymár család lakott (lásd Benkő–Demény–Vekov 1979: 177).

² Zabolán 1583-ban már református iskolamester működött (Dankanits 1970).

³ A névsort Juhász Zoltán, pávai református lelkész bocsátotta rendelkezésünkre.

Bálint László (1982–1989), Zsold Béla (1990–1993), Deák Botond (1996–2000), Juhász Zoltán (2000–).

A Basta generális által elrendelt összeírás idején, 1602-ben Páván Mihálcz Gábort jegyezték fel nemesként, míg az 1614-es Bethlen Gábor féle lustrában Mihácz Jánost. Lófők voltak 1602-ben Miklos Kouaczj, Vajna Tamás, Vaina Mihálj és Gál Georgj; 1614-ben pedig Vaina Thamas, Vaina Georgj, Kouacz Miklos, Gaspar Janosnenak leana, Gall Miklos, Gall Mihaly, Bene Miklos, Bene Istuan és Kakuk Istuan (Demény 1998: 59, 473).

A helybéli református egyház irattára őrzi a kepefizető családfők 1680-as névsorát. Közülük a Bartha, Balogh, Bene, Császár, Fazakas, Gál, Gáspár, Hegyeli, Keresztes, Kovács, Mátyás, Réthi, Sidó, Szabó, Szőke és Vajna familia utódai egészen a 20. század végéig a faluban éltek. Az Imreh, Csekme és a Deák család szintén régi pávai család volt, míg a Miskolczi, Finta, Pütkösti és a Vitályos familia már később települt be Pávára. Habár a Miskolczi család kúriája jelenleg már nincs meg, annak hajdani, impozáns, középereszkes háza előtt egy olyan faragott, kötött, galambbúgos székely kapu állt, mely napjainkban az alsócsernátoni Haszmann Pál Múzeum ékessége. Háromszék egyik legrégebbi fából készített kapuját díszes, későreneszánsz, faragott ornamensek ékesítik, annak udvar felőli boltívére pedig az *M. J. S. 1761* feliratot vésték (Huszka 1895: III. tábla, Demény–Haszmann 1987).

Páva régi családja volt a *Vajna* familia, melynek innen elszármazott, magyarországi és erdélyi tagjai még ma is büszkén használják pávai előnevüket. Egyik híres elődjük, Vajna István 1610. január 20-án Báthori Gábornak Brassóban kiadott adománylevele alapján nyert Gál Péter *defectusán*, annak magvaszakadása folytán egy egész telket Páván hűség szolgálataért. Az adománylevelél szomszédként Vajna Miklós házat jelöli meg, tehát a család már korábban is helyben lakott. Ez az István és Péter testvére tíz évvel később, 1621-ben nyert nemességet Bethlen Gábortól, amit a fejedelem Kassán kiadott adománylevele bizonyít. A nagyságos fejedelem 1617-ben jobbágyokat is adományozott Vajna Istvánnak és Andrásnak. Istvánnak hasonló nevű fia Kálnoky Péterrel együtt 1694-ben volt portai követ. A fejedelmek által nagyra becsült familia a 17. század idején még királybírót is adott (Orbán 1869: 147). A család jelentős vagyoni gyarapodását tükrözi a Vajna Gábor által 1677-ben összeállított, töredékesen fennmaradt testamentum is, melyben a beteg nemes ember feleségére, Czerjék Katára és fiúgyermekére (Andrásra, Istvánra és

Zsigmondra) hagyta házáat, jelentős mennyiségű zálogos és örök áron vett földjeit (Tüdős 2003: 263–264).

Egy 1724-ben készített vizitációs jegyzőkönyv záradéka azt bizonyítja, hogy a Vajna család tagjai már akkor kiemelt helyet foglaltak el a falu társadalmi életében és hierarchiájában. „A templomból való ki jövetelben és a communióra való fel járásban ilyen rendett observáljanak: a Vajna familia procedáljon az első seriesben, az után a több nemesek. Ő kegyelmek után a lófű rend és a kik idősbek elsőben et sic per consequens szép rendel procedáljanak. A lófű rend után a jobbágyságh s a jobbági rend között is az öregebbek járjanak elől s azok után az ifjabbak. Ezen mód tartassék meg az asszonyi rendek között is, a mint a magok férjinek rendi vagyon...” (Csáki–Szócsné Gazda 2001: 189).

A Pávai Vajna család nemcsak vitézségével és hűségével, hanem első-sorban szántóföldek és kaszálók folyamatos vásárlásával, valamint különböző pénzkölcsönökből származó kamatokkal folyamatosan tovább gyarapította vagyonát a 18. század idején. A társadalmi felemelkedés má-sik látványos útját, a „jó házasságkötést” is gyakran alkalmazták a Vajna legények. Így kerültek családi kapcsolatba a Czerjék famíliával is, de a leglátványosabb felemelkedést mégis Vajna Tamásnak az uzoni Béli Annával kötött házassága jelentette az 1740-es években. További rokoni szá-lak fűzték össze a Barabás, Botskor, Gyulai, Haller, Lajos családdal, így a fény századának végén nemcsak Páván és Kovásznán, hanem más háromszéki településekben (Angyaloson, Barátoson, Gelencén, Illyefalván, Kézdivásárhelyen, Lisznyóban, Nagyajtán, Pákéban, Petőfalván, Szacsván, Tamásfalván, Uzonban és Zabolán) valamint távolabbi erdélyi helysége-kben (Balavásáron, Csekelakán, Czigányiban, Szásznádason) is már számottevő birtokkal rendelkeztek (Szócsné Gazda 2011: 58–59). Érdekes adalék, hogy Bolyai Farkas (1775–1856), híres matematikus sa-ját édesanyjától, Pávai Vajna Krisztinától, annak hozományként kapott domáldi birtokát örökölte (Weszely 1974:5–6).

A Vajnáknak később fokozatosan szétrajzottak Páváról előbb Háromszék más településeibe, majd Erdély vármegyéibe, ahol különböző előneveket vettek fel. A vármegyékben megtelepedettek közül a leghíresebb Pávai-Vajna Ferenc (1886–1964), hírneves geológus, a hazai hévízkutatás tu-dósa, aki a magyarországi termálvizes barlangok keletkezésével kapcsola-tban európai rangú eredményeket ért el. Néprajzi jellegű gyűjtéseit és publikációit nemrég Hála József foglalta össze (Hála 2003: 133–172).

A helybeli gazda családok, sokszor nagy erőfeszítések árán, mindig gondot fordítottak gyermekeik oktatására. A legtehetségesebbeket rendszerint Nagyenyedre küldték tovább, ahol csak 1662–1848 között összesen 31 pávai származású fiatal tanult (Jakó–Juhász 1979: 69). Közülük többen eljutottak nyugati és közép-európai egyetemekre is: például az olműci universitas 1641-es matrikulája szerint D. Pauaiensis néven egy orbaiszéki magyar fiatalember tanult a híres egyetemen (Tonk 1992: 208). A Bartha, Deák, Finta, Csekme, Réthi, Sidó és a Vajna család művelt tagjai számos erdélyi és magyarországi helységben végeztek áldozatos és eredményes értelmiségi munkát. A falu lakossága mindig nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy legtehetségesebb gyermekeik tovább tanulhassanak. Például 1863-ban 100 forintot adományoztak a sepsiszentgyörgyi Mikó kollégium telkének megvásárlására (Bartha 1943: 30).

Páván nemcsak messze földön híres, művelt református lelkészek működtek, hanem a helyi közösségért élő néptanítók is nagy szerepet játszottak a falu életében. Például a 19. század második felében az a Finta Ferenc oktatta magyar, latin és német nyelven a pávai kisgyermeket, aki korábban Bécsben végzett egyetemet, majd amikor világtalanná vált, élettársával, Kónya Juliannával együtt évtizedeken át olyan iskolát vezetett a faluban, melynek végzettjei később főgimnáziumi igazgatóként, őrnagyként, postamesterként, vasúti tisztviselőként, levéltárosként, teológusként, állatorvosként és tanítóként végeztek eredményes munkát szerte Erdélyben (Bartha 1943: 56).

A pávaiak még az első világhégés előtt korszerű állami iskolát építettek, melyben két tanítói lakást is kialakítottak. A 20. század első felében a Bartha tanító dinasztia, annak közepén Deák Béla, majd a végén Barabás Zsombor, Finta Gizella és Réthi József játszott fontos szerepet a falu oktatási, művelődési, gazdasági életében, a szakszerű gyümölcsészet és a népi iparművészet (faragás) kibontakoztatásában, valamint a pávai identitás megerősítésében. A faluban működő 1-4 osztályos iskolát 2008-ban bensőséges ünnepség keretében nevezték el Deák Béláról (1902-1993), Páva kiváló 20. századi néptanítójáról.

A falu demográfiai szerkezetének változása

Páva lakosainak száma a 16–20. századokban végzett népesség-összeírások szerint fokozatosan változott (Dávid 1997: 69–70). Az 1567-es lustra

Páván összesen 22 portát említ (Dávid 1997: 70), ami (Dávid Zoltán számításai szerint) körülbelül 297 főt jelenthetett, ha egy portára Háromszéken átlagban 13,5 személyt számolunk (Dávid 1997: 18). A következő, 1614-es összeírás esetében egy családra már általában 5,68 főt számíthattunk, ami kb. 681 személynek felel meg (Dávid 1997: 18).

Az 1703-as adóügyi összeírás adatai szerint Páván 15 armalistát, 36 lovas és gyalogos katonát, 42 jobbágyot, 14 zsellért, tehát összesen 107 adófizető családot számoltak össze, ami körülbelül 642 főt jelentett (Domokos 1977: 503).

A falu demográfiai szerkezete, a hivatalos népszámlálások adatai alapján, 1850–1966 között is folyamatosan változott.

Év	Összesen
1567	22 porta, kb. 297 személy
1614	120 családfő, kb. 681 személy
1703	107 családfő, kb. 642 személy
1850	898
1880	870
1890	807
1900	777
1910	1089
1920	949
1930	941
1941	1009
1956	897
1966	865

A fenti táblázat adatai azt jelzik, hogy Páva népessége a 18. században, majd a dualista korszak idején látványosan emelkedett, s csak az első világháborút követő gyökeres politikai, gazdasági és hatalmi változások hatására kezdett fokozatosan csökkenni.

Páva összlakossága a 19. század közepén már közel 900 személyből állt. Érdekes jelenség, hogy ebből az orbaiszéki faluból az 1867-es kiegyezés után viszonylag kevesen távoztak külföldre (például Óromániába), tehát nem sokan dolgoztak ott tartósabban (Potsa 1899: 151). A század utolsó évtizedeiben azonban olyan járványos betegségek (kolera) terjedtek el, melyek hirtelen jelentős népességfogyást idéztek elő: 1880–1900 között szinte 100 fővel apadt a falu lakossága (Varga E. 1998: 120).

Miközben 1900-ban csak 777 személyt regisztráltak, 1910-ben már 1 089 lakost írtak össze a faluban. Ez a látványos demográfiai gyarapodás (+312) elsősorban azzal magyarázható, hogy a 19–20. századok fordulóján Páván és környékén, elsősorban a vasutak segítségével, jelentős léptékű, ipari jellegű fakitermelés bontakozott ki, ami közelebbi és távolabbi helységekből is számottevő népességet vonzott (Papucs 2007). A térség iparosodását nagymértékben előremozdította a Brassó–Sepsiszentgyörgy–Kézdivásárhely közötti, 76 km hosszú vasútvonal, ami Pávát is érintette, s azt 1891. november 30-án adták át ünnepélyes keretek között az utazóknak és a teherszállításnak (Egyed 1981: 158).

A magyar hadsereg tüzszerzései a falu déli részén fekvő Ernst és Róth gőzfűrészgárat és a havasokból idevezető sodronypálya állomását 1916-ban, a román hadak betörésének hírére, felrobbantották (Bartha 1943: 35). Mivel Trianon után szinte teljesen összeomlott a korábbi ígéretes fakitermelés és feldolgozás, Páva alapnépessége csakhamar másfélszáz lélekkel apadt, majd a két világháború közötti évtizedekben a lakosság száma 800–900 személy körül állandósult.

Érdekes jelenség, hogy a második bécsi döntést követő években, amikor a helység Észak-Erdéllyel együtt újra Magyarországhoz tartozott, a falu összlakosainak száma újból meghaladta az ezret. Mivel a második világháború után a falut adminisztratív szempontból összeolvasztották Zabolával, a kis orbaiszéki faluban utoljára csak 1956-ban és 1966-ban regisztráltak külön a helyben élő népességet, amikor összesen 897 és 865 személy élt Páván.

Páva társadalomszerkezetének változása

Páva lakosságának jelentős részét, a rendi korszakban végzett különböző népesség-összeírások adatai szerint, elsősorban a szabad jogállású személyek alkották. Habár számuk a 16. század végétől fokozatosan csökkent, továbbra is ők határozták meg a falu társadalmi, gazdasági, egyházi és művelődési életét.

A Bethlen Gábor által 1614-ben elrendelt népesség-összeírás idején Páván összesen 120 családfőt írtak össze. A szabad státuszú családok a falu társadalomszerkezetében akkor még többséget (56,66%) alkottak: 1 nemes (Mihacz Janos), 9 lófő (Vaina Thamas, Vaina Georgj, Kouacz Miklos,

Gaspar Janosnak leana, Gall Miklos, Gall Mihaly, Bene Miklos, Bene Istuan, Kakuk Istuan), 31 gyalog (Gaspar Georgi, Bogio Thamas, Czekme Istuan, Jakab Mate Mihalj, Bene Janos, Jakab Mate, Kupan Mihalj, Czan Balas, Sido Marthon, Reti Lazlo, Sido Demeter, Bene Mihalj, Ferencz Janos, Jakab Mate Gergely, Gall Thamas, Gall Janos, Vrus Mihalj, Gall Balint, Herke Georgi, Gall Miklos, Gall Janos, Zeoke Istuan kis fia, Gall Andras, Zöke Janos, Zeoke Ferencz, Lenart Thamas, Bogati Istuan, Bogati Janos, Sido Antal, Ferencz Istuan, Ferencz Ferencz) 16 libertinus (Ferencz Pal, Gaspar Thamas, Bak Thamas, Czekme Thamas, Kws Peter, Bogio Lazlo, Benedek Kouacz, Gele Andras, Bene Pal, Zeoke Miklos, Simon Lukacz, Ferencz Thamas, Bene Peter, Ferencz Miklosnak kis fia Istuan, Czan Thamas, Peter Kouacz) és 11 solymár família (Marti Leorincz, Marti Istuan, Marti Janos fia Lukacz, Marti Gaspar, Marti Gergeli, Marti Janos, Marti Peter, Marti Ferencz, Ferencz Mihalj meg holt, leania vagion, Gall Janos, Gall Balas) élt a helységben (Benkő–Demény–Vekov 1979: 190, Demény 1998: 473–474). A lustra adatai szerint jobbágyok alkották a falu 26,66%-át. Közülük 24 ősjobbágy, 4 konfiskált, 4 fejekötött volt. Ugyanakkor még 20 zsellért is összeírtak, ami a település népességének 16,66%-át jelentette. A jobbágyok és a zsellérek együtt az összlakosság 43,33%-át alkották (Benkő–Demény–Vekov 1979: 190). A Bethlen Gábor féle lustrában jobbágyként regisztrálták a következő családfőket: Fazakas Mihály, Kozma Istuane, Racz Janos, Fazakas Georgi, Zaz Peter, Eczken Peter, Hegially Janos, Fazakas Mihalj, Temerdek Ferencz, Temerdek Istuan, Sido Thamasne, Gaspar Tahamas, Pap Janos, Kakuk Thamas, Jakab Mate Janos, Zeocz Jakabne, Bene Mihalj, Sido Miklos, Bende Martonne, Arros Georgi, Arros Thamas, Chiaki Mihalj, Kozma Janos, Jakab Mate, Vayda Lazlo, Vayda Istuan, Balas Thamas, Vrus Mihalne, Chiazar Janos, Dok Thamas, Miglez Simon, Miglez Demien, Erdeos Peter, Miglez Istuan, Bene Leorincz, Sido Istuan, Sido Georgi, Kadar Balas, Gall Georgi, Sigmond Mihalj, Sigmond Janos, Gall Peterne, Kouacz Gergelj, Buzogan Janos (Demény 1998: 474).

Miközben az 1614-es lustra adatai szerint a jobbágyok aránya Orbaiszéken a legmagasabb (39,28%), addig Udvarhelyszéken 35,53%, Marosszéken 30,27%, Kézdiszéken 21,06%, Sepsiszéken 19,51%, Csíkszéken 10,98%, Gyergyószékben 8,21% és Kászonszéken pedig 6,43% volt. Ugyanakkor Pávan az alávetett rétegek aránya még az orbaiszéki átlagnál is már magasabb (43,33%) volt (Benkő–Demény–Vekov 1979: 172).

Az 1703-as adóügy összeírás adatai szerint a faluban 15 armalistát, 36 lófőt és gyalogost, tehát 51 szabad családot, 42 jobbágy és 14 zsellér familiát regisztráltak, ami azt jelenti, hogy akkor a falu népességének 52,33%-a az alávetett réteghez tartozott (Domokos 1977: 503).

A pávai jobbágy és a zsellér családok aránya a helyi összlakosságon belül 1614–1848 között látványosabban nem változott, nem emelkedett. Az alávetett rétegek, a különböző népességösszeírások idején, a falu társadalmának rendszerint 40–50%-át alkották (Egyed 1981: 113–115).

Páva	1614	1703	1750	1848
Jobbágy	32	42	27	70
Zsellér	20	14	19	7
Összesen	52 (43,33%)	56 (52,33%)	46	77 (42,87%)

A fenti táblázat adatai szerint 1614–1703 között a jobbágyok és a zsellérek aránya a faluban közel tíz százalékkal emelkedett. Számuk 1750–1848 között szemmel láthatóan tovább nőtt a faluban, amit elsősorban a románok és a cigányok betelepedésével, másodsorban pedig a szabad családok elszegényedésével és „fejekötésével” magyarázhatunk.

Az első magyarországi népszámlálás idején (1786) elsősorban csak a helyben élő polgári, tehát nem katona státuszú férfitársadalmat mérték fel pontosabban, amely akkor a következőképpen tagolódtott Páván (Danyi-Dávid 1960: 306–311).

Pap	Nemes	Tisztviselő	Polgár	Paraszt	Polgár és paraszt örököse	Zsellér	Egyéb	1–12 éves	13–17 éves	Összesen
1	26	0	0	19	14	14	18	23	24	142

Az összeírás idején a faluban egy lelkész élt, 26-an pedig nemesi kiváltságokkal rendelkeztek. Paraszt, polgár és paraszt örököse, valamint zsellér meg egyéb összesen 65 élt Páván. Érdekes, hogy az akkor összeírt nem katona rendű férfiak 33%-a még kiskorú volt.

A jobbágyfelszabadítás idején (1848) a falu összlakosságának száma 898, melyből 77 család (kb. 385 személy) volt alárendelve, tehát a helyi

lakosság közel fele (42,87%) akkor alávettett jogállásban élt. Már kiemeltük, hogy a rendi korszakban Páva falu társadalmi, adminisztratív életét elsősorban a szabad státuszú személyek dominálták, akik folyamatosan, mindennapjaik és ünnepeik során az autonóm cselekvés szabadságát élhették meg, s ez a tény később is alapvetően befolyásolta életmódjukat, stratégiájukat és mentalitásukat.

Ez a korábban is szabad jogállású társadalmi csoport 1867–1914 között már tudatosan és nagy lendülettel vállalta fel a falu polgárosodását, ami csakhamar a település korábbi hagyományos kultúrájának átrendeződését eredményezte. A 19. század utolsó éveiben Páván 1 csizmadia, 1 gyapjúmosó, 1 kocsmáros, 4 molnár, 1 mészáros, 1 férfiszabó, 4 vegyeskereskedő működött (Potsa 1899: 166–167). Ugyanakkor még 1 család fazekassággal foglalkozott (Potsa 1899: 182). A 19–20. századok fordulóján kibontakozott gyors polgárosodásnak egészen napjainkig megfigyelhető hatása és nyoma a falu gazdasági, társadalmi és művelődési életében, lakáskultúrájában, viseletében, műveltségigényében valamint jellegzetes mentalitásában.

Az etnikai szerkezet változása

Páva falu egészen a 20. század végéig megőrizte magyar többségét és jellegét. A románság betelepődése és beszivárgása már a fejedelemség idején elkezdődött. Számuk a rendi korszakban, 1699–1850 között is folyamatosan változott (Pál 1999: 84–85).

Év	1699	1733	1750	1762	1766	1850
Románok száma	59	68	nincs adat	99	121	40

A 17. század végén Páván már közel 60 román ajkú személy élt. A betelepülők származási helyét a fejedelemség korában megszervezett lustrák is jelzik. Bethlen Gábor összeírása szerint 1614-ben Páván 1 nemes (Mihálycz János), 9 lófő, 31 gyalog, 16 szabad székely, 11 sólymár és 51 jobbágy élt. Az összeírók külön megjegyezték, hogy az utóbbiak közül *Olah Thoma hauaselvi fi*, *Gaspar Janosne sellere*, *Sikeosd Balas hauaselvi fi*, *Basa Péter sellere* és *Olah Balint*, *Sidó Antal sellere* az Erdélytől délre fekvő,

akkor még töröknek alárendelt fejedelemségből, Havasalföldről telepedt be Pávára (Demény 1998: 470–474).

A románság látványosabb gyarapodása elsősorban a 18. század közepén és második felében kibontakozó betelepeléssel magyarázható, amikor számuk gyakorlatilag megduplázódott a faluban. Érdekes tény, hogy a szabadságharc elbukása után megszervezett hivatalos népszámlálás idején már csak 40 személy vallotta magát románnak a faluban. Tehát közülük többen beolvadtak a helybéli magyarságba, mások pedig a szomszédos Zabolára meg Vajnafalvára költözhettek, ahol már jóval jelentősebb létszámú román közösség élt, s ugyanott saját ortodox templommal, lelkésszel, kántorral és iskolával rendelkeztek. A helyben élő román közösség társadalmi és gazdasági kontextusa gyökeresen megváltozott az első világháború után (Palade 2007).

Páva népességének etnikai szerkezete a hivatalos népszámlálások alapján 1850–1966 között folyamatosan változott (Varga E. 1998: 120).

Év	Össz.	Román	Magyar	Német	Cigány	Zsidó	Egyéb
1850	898	39	814	0	45	0	0
1880	870	18	822	0	0	0	30
1890	807	30	753	2	0	0	22
1900	777	27	718	1	0	0	31 (cigány)
1910	1089	36	1024	3	0	0	26
1920	949	49	893	0	0	6	1
1930	941	58	881	0	0	0	31
1941	1009	44	962	1	0	0	2
1956	897	–	–	–	–	–	–
1966	865	79	786	0	0	0	0

A románság száma ebben az orbaiszéki településben a 17–19. századok idején is elenyésző volt. Mivel ők ebben a református jellegű faluban viszonylag kis felekezeti és etnikai csoportot alkottak, nem tudtak önálló egyházi és iskolai intézményeket kialakítani vagy működtetni, fokozatosan hasonultak a helyben többséget alkotó székelység életmódjához, gazdasági és társadalmi szerkezetéhez, valamint nyelvjárásához és kultúrájához. Egyházi téren a zabolai ortodox egyházhoz tartoztak.

A magyar ajkú cigányság száma a faluban 1880–1910 között viszonylag alacsony volt, a népesség-összeírások rendszerint 30 személyt regisztráltak Páván. Az első romániai hivatalos népszámlálás alkalmával (1930) is csak 31 cigány személyt regisztráltak a faluban. Habár szinte eltűntek a 20. századi hivatalos népesség-összeírásokból, a faluban élő magyarság a cigány közösség folyamatos, látványos növekedését tapasztalhatta a mindennapok szintjén zajló interakciók és találkozások alkalmával, különösen az 1962-es kollektivizálást követő évtizedekben.

Csak pár cigány család élt az 1962-es kollektivizálásig a falu fölötti, erdőhöz közel fekvő *Zsidók pusztáján* és a *Karom patak* forrásvidékén, de elsősorban a folyamatos betelepülés és a székelyeknél jóval magasabb természetes szaporulat hatására, a 20. század végén számuk látványosan megemelkedett. Érdekes jelenség, hogy az 1989-es rendszerváltozást követő két évtizedben, a feltörekvő, polgárosultabb családjaik a falu centrumában, elsősorban a Zabolát Kovásznával összekötő főút mentén és az úgynevezett *Közmezőkertben*, tehát a helység legfelértékeltőbb térségében építettek impozáns alpesi villákat, elébük pedig sokan díszesen faragott „székely” kapukat ácsoltattak (lásd Szabó 2003). A hivatalos népszámlálások idején ezek a feltörekvő, magyar ajkú cigányok önmagukat eddig rendszerint magyarként definiálták. Sajátos magyar azonosságtudatukat a portáik előtt álló, fából faragott, impozáns székely kapuikkal is reprezentálják.

A felekezeti szerkezet változása

A faluközösség magját egészen a 19. század közepéig szabad státuszú, református családok és személyek alkották. Ez a domináns réteg meghatározó szerepet játszott Páva gazdasági, társadalmi, művelődési, oktatási és egyházi életében, befelé és kifelé is azt reprezentálta, hogy voltaképp ez a falu felekezetiileg homogén, színreformátus jellegű magyar település. A hivatalos népszámlálások adatai azonban azt jelzik, hogy Páva felekezeti szerkezete 1850-től is folyamatosan tovább változott (lásd Varga E. 1998: 156).⁴

⁴ Megjegyezzük, hogy a kommunista hatalom nyíltan az ateizmust hirdette, így az 1945–1989 között végzett népszámlálások idején tudatosan nem rögzítették a lakosok felekezeti hovatartozását, s nem is adtak közre falusoros felekezeti adatokat.

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
1850	898	40 (4,45%)	0	298 (33,18%)	560 (62,36%)	0	0	0	0
1880	870	9	20	219	621	0	0	0	1
1890	807	0	30	264	509	0	0	4	0
1900	777	27	0	260	484	2	0	4	0
1910	1089	39	10	440	587	3	2	8	0
1930	941	57	3	376	489	0	7	7	2
1941	1009	36 (3,56%)	1	411 (40,73%)	540 (53,51%)	0	1	5	15

A pávai római katolikus hívek jelentős része egészen 1848-ig a zabolai gróf Mikes család jobbágyai voltak, s a reformáció után előbb az imecsfalvi majd a 20. század elejétől a zabolai plébániához tartoztak. Adományaikkal ők is jelentős mértékben elősegítették, hogy a szomszédos Zabolán 1862-ben új római katolikus templomot tudtak felszentelni (Pozsony 2002: 102).

A fenti táblázat adatai szerint a helyben élő római katolikusok száma 1900–1910 között hirtelen 260-ról 440-re emelkedett. Látványos gyarapodásukat elsősorban az idézte elő, hogy a háromszéki havasokban zajló, ipari léptékű fakitermelés, valamint a Páván alapított fűrészüzemek nagyon sok más felekezeti kézműves, munkás betelepődését tették lehetővé, akik rendszerint közelebbi vagy távolabbi színek katolikus falvakból, településekből érkeztek. A református közösség 1899-ben 644 személyből állt, közülük pedig 66 iskolaköteles gyermek volt (Potsa 1899: 324). Ugyanakkor összesen 130 tanköteles iskolást tartottak számon a falu állami iskolájában, melynek tanítója Bartha Károly és Szász Mihályné Nagy Adél volt (Potsa 1899: 350).

A pávai református egyház által őrzött iratok, éves beszámolók és jelentések 1946-ban 571, 1947-ben 569, 1948-ban 548, 1949-ben 546, 1956-ban 454, 1966-ban 391, 1977-ben 408, 1994-ben 358, 1995-ben 363, 2002-ben pedig 261 református, helyben élő személyt tartottak nyilván. A felsorolt adatok azt tükrözik, hogy közvetlenül a második világháborút követő

években még viszonylag magas volt a pávai reformátusok száma, azonban 1956-tól kezdődően a közösség fokozatosan apadni kezdett, majd annak látványosabb fogyása előbb a kollektivizálás, majd az 1989-es rendszerváltozás után következett. 2010-ben Páván már csak 257 református hívet regisztráltak, akik összesen 132 családban éltek. Közülük 40 felekezetiileg homogén, 33 pedig vegyes famíliában élt. Ugyanakkor összesen 36 megözvegyült idős embert, s 23 olyan harmincadik évét betöltött református személyt is nyilván tartottak, aki még nem kötött házasságot.⁵ A fenti adatok azt tükrözik, hogy a református közösség 1946–2010 között voltaképp a felére csökkent.

A 20. század végére a reformátusok és a római katolikusok közötti korábbi számbeli különbség nagyrészt kiegyenlítődt. Ez elsősorban az exogám (református–római katolikus) házasságoknak, másodsorban pedig a római katolikus családok jóval magasabb természetes gyarapodásának köszönhető. A római katolikus hívőknek egészen 1989-ig Páván nem volt önálló temploma, csak a falu temetőjének bejáratánál rendelkeztek saját, nagyobb méretű haranglábbal. Az 1989-es rendszerváltozást követő években, a Zaboláról beszolgáló fiatal, dinamikus római katolikus plébános éppen a pávai református vártemplom bejárata előtt, egy korábban megvásárolt családi ház helyén, impozáns római katolikus fatemplomot építtetett. Ezt a szimbolikus térfoglalást a helybeli református magyarok kezdetben nem nézték jó szemmel.

A neoprotestáns közösségek tanai a „régí román világban”, tehát a két világháború közötti időszakban kezdtek elterjedni a falu periférikus részén, a Zsidók pusztáján lakó egyének körében (Bartha 1943: 231). A második világháborút követő évtizedekben a kommunista eszmékből rendre kiábrándult családok, személyek titokban, befelé jól szervezett, nagyon összetartó jehovista közösséget alapítottak. A kommunista hatalom, elsősorban a Ceaușescu korszakban, minden eszközzel megfélemlítette és üldözte ennek a vallásos közösségnek a tagjait és szimpatizánsait. Az 1989-es rendszerváltozást követő ideológiai nyitás után a szomszédos Zabolán, annak községközpontjában impozáns imaházat építettek. Érdekes jelenség, hogy ez a magyar nyelvű neoprotestáns közösség pár román személyt valamint magyar ajkú cigányt is integrált az egyre intenzívebb és kiélelt egyre láthatóbb vallásos életébe.

⁵ Az adatokat Juhász Zoltánnak, pávai református lelkipásztornak köszönjük.

Az anyakönyves vizsgálatok eredményei

A bevonuló román katonák 1916-ban a pávai Református Egyház irattárát tudatosan károsították, a parókián ma nagyon kevés, rendszeres és folyamatos forrásanyagot találtunk az egyházközséghez tartozó személyek születésével, keresztelésével, házasságkötésével és elhalálozásával kapcsolatban. Megjegyezzük, hogy a hatalmi szervek 1958-ban erőszakkal összegyűjtötték Orbaiszék területéről is az egyházi iratok régebbi állagait, így a pávai református egyház 18–19. századi iratait és anyakönyveit napjainkban a sepsiszentgyörgyi állami levéltár őrzi.

A pávai parókián található kéziratokat Lázár Tamás és Boldizsár Zeyk Zsuzsa digitalizálta 2008–2010 között, majd nem nominatív módszerrel szintén ők dolgozták fel az anyakönyvek adatait is.⁶ A fogamzások és a születések időpontja az 1938–2008 között vezetett keresztelési anyakönyvek adatai⁷ szerint Páván a következőképpen alakult:

A fogamzás időpontja	A születés időpontja	Összesen
Április	Január	61
Május	Február	48
Június	Március	41
Július	Április	38
Augusztus	Május	60
Szeptember	Június	43
Október	Július	44
November	Augusztus	43
December	Szeptember	69
Január	Október	40
Február	November	51
Március	December	53
Összesen		591

A fenti táblázat adataiból az olvasható ki, hogy a 20. század idején Páván elsősorban decemberben, tehát a karácsonyi és a szilveszteri ünnepi

⁶ Dolgozataikat a zabolai Csángó Néprajzi Múzeum archívumában helyeztük el.

⁷ Az itt közölt adatok Boldizsár Zeyk Zsuzsa levéltári kutatásaiból származnak, akinek ezúttal is köszönetet mondok.

időszakban fogamzott a legtöbb (11,67%) gyermek. A fogamzások száma viszonylag eléggé magas volt februárban és márciusban, tehát a víg farsangi hetek alatt is. Ugyanez mondható el a tavasz kezdetéről, március és április hónapról. Érdekes, hogy Páván még augusztusban, tehát a nyár második felében is, a téli ünnepi időszakhoz hasonlóan magas volt a gyermekvállalási kedv.⁸

A népesség természetes gyarapodása/fogyása Páván 1921–2010 között, a református anyakönyvek⁹ adatainak összesítése alapján, a következőképpen alakult:

Időszak	Kereszteltek	Elhalálozottak	Különbözet
1897–1920	399	326	73
1921–1940	279	210	69
1941–1944	55	30	25
1945–1965	200	126	74
1966–1989	207	187	20
1990–2010	109	170	-61
Összesen	621	554	67

Az 1867-es kiegyezést követő „békebeli” korszakban, tehát a 19–20. század fordulóján, a helybeli népesség természetes gyarapodása folyamatos volt. Az első világháborús veszteségeket a falu pár év alatt pótolta, s a két világhégés közötti két évtizedben már szintén demográfiai növekedés figyelhető meg. Érdekes, hogy a második bécsi döntést követő pár évben a pávai lakosság újra távlatot érez, s látványos a gyermekvállalási kedv. A második világhégést követő évtizedben pótolják a háborús veszteségeket, tehát a faluban újból felfelé ívelt a gyermekvállalási kedv.

Mivel ez a kis település Kovászna város és Zabola nagyközség között fekszik, népessége még a második világháború vagy a kollektivizálás után sem apadt látványosabban. Figyelemre méltó, hogy a második

⁸ A kalotaszegi Körösfőn végzett hasonló elemzés azt tükrözi, hogy a református magyarság körében 1851–1910 között szintén decemberben fogamzott a legtöbb gyermek, másodsorban pedig a farsangi időszakban, míg augusztusban, szeptemberben és októberben, tehát a termés betakarításának idején a legkevesebb (lásd Bolovan 1999: 120).

⁹ Az 1897–1937 közötti adatokat Szőcsné Gazda Enikő jegyezte ki a sepsiszentgyörgyi állami levéltárban őrzött anyakönyvekből (lásd F 105-ös Fond, egyházi anyakönyvek, 514-es Pávai református keresztelések 1897–1937).

világháborút követő két évtizedben (1945–1965) milyen magas volt a természetes szaporulat Páván. Habár a kollektivizálást követő két évtizedben szinte ugyanannyi kisgyermek született, mint a megelőző korszakban, mégis 1965–1989 között már jóval több volt az elhalálozottak száma a faluban, mint korábban. Ez a tény csakhamar azt eredményezte, hogy a korábbi látványos demográfiai gyarapodás Páván is megtorpant a kollektivizálást követően, amit csak tovább bonyolított a fiatalok csendes elvándorlása. Amikor befejezték a helyi elemi iskolát, előbb Brassóban, majd Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen és a szomszédos Kovásznán végezték szak- és középiskolai tanulmányaikat, utána ugyanott helyezkedtek el, s legtöbben ott alapítottak családot.

A gyerekvállalások viszonylag magas számát 1966–1989 között Ceaușescu sajátos demográfiai politikája valamint az abortusszal kapcsolatos törvény szigorú tiltásai és büntetései is előidézték. Az új demokratikus bukaresti hatalom, közvetlenül az 1989-es romániai rendszerváltozás után, teljesen feloldotta a korábbi tiltásokat, így Páván is, a korábbi korszakhoz képest, hirtelen felére csökken a megszületett/megkeresztelt kisgyermek száma. Habár a településről 1990 után csak kisebb léptékű, időszakos munkamigráció indult Magyarország felé, elsősorban a külföldi munkavállalás, az elhúzódo gazdasági recesszió és a korábbi igény szint megváltozása miatt, fokozatosan kitolódott a házasságra lépők életkora, valamint az első gyermek vállalásának időpontja, ami a falu csendes előregedéséhez vezetett.

Az egyházi nyilvántartások szerint 1975–1989 között összesen 126 gyermeket kereszteltek református hitre, közülük 49-en (38,88%) magyar ajkú cigányok voltak. Ugyanebben az időszakban összesen 68 pávai kisgyermeket kereszteltek római katolikus hitre, közülük pedig 15-en (22%) tartoztak a cigány közösséghez. A rendszerváltozás után, 1990–2010 között összesen 109 kisgyermeket kereszteltek református hitre, közülük 36-an (33%) cigányok voltak. A rendszerváltozás utáni két évtizedben összesen 40 pávai kisgyermeket, közülük 10 (25%) cigányt jegyeztek be a római katolikus egyház keresztelési anyakönyvébe. Összesítve az adatokat azt látjuk, hogy a faluban 1975–2010 között összesen 343 gyermeket, azok közül pedig 110 (32,06%) cigány kisbabát kereszteltek.¹⁰

¹⁰ Az adatok a pávai református és a zabolai római katolikus egyház anyakönyveiből származnak.

Habár a helyben élő magyar ajkú cigányközösség száma egészen az 1962-es kollektivizálásig jóval kisebb volt, mint a többségi székely magyaroké, különösen Ceaușescu demográfiai intézkedéseinek (abortusz szigorú tiltása, fogamzásgátló szerek hiánya) hatására a településben élő cigány közösség természetes gyarapodása 1975–1989 között már jóval magasabb volt, mint a szomszédos székely magyaroké. A helyben megkeresztelt kisgyermek egyharmada 1975–2010 között cigány családból származott. Ez a természetes gyarapodás is jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a falu egészen 1989-ig szinte minden évben pozitív demográfiai mérleggel zárt. Azonban utána, elsősorban a rendszerváltozást követő gazdasági, politikai és migrációs folyamatok hatására, már elkezdődött a falu magyar népességének csendes fogyása és előregedése.

A pávai református parókián csak az 1900–2010 között vezetett házassági anyakönyvek álltak rendelkezésünkre.¹¹ Azokból, éves lebontásban kijegyeztük a házasságkötések számát, valamint a felekezeti, lokális és etnikai endogámia/exogámia alakulását.

Időszak	Házasságkötések száma összesen	Endogám			Exogám		
		Lokális	Felekezeti	Etnikai	Lokális	Felekezeti	Etnikai
1900–1920	91	54	56	91	37	35	0
1920–1939	71	39	44	71	32	27	0
1940–1944	15	8	12	15	7	3	0
1945–1965	75	40	43	74	35	32	1
1966–1989	70	35	27	66	35	43	4
1990–2010	32	15	9	28	17	23	4
Összesen	354	191	191	345	163	163	9

A házasságkötéseket rögzítő pávai református anyakönyvek csak az 1900–2010 közötti időszakból álltak rendelkezésünkre. Az elmúlt időszakban a pávai református egyház keretében összesen 354 házasságkötést

¹¹ A pávai református parókia anyakönyveit Boldizsár Zeyk Zsuzsa és Lázár Tamás, néprajz szakos egyetemista dolgozta fel 2009-ben. Munkájukat ezúttal is megköszönöm.

regisztráltak. A legtöbb házasságkötésre a 20. század első évtizedeiben, 1900–1920 között került sor. A két világháború között, amikor Páva már a Román Királysághoz tartozott és súlyos gazdasági válság hatott, már enyhén csökkent a házasságkötések száma. Érdekes, hogy közvetlenül a második bécsi döntés után, habár nehéz háborús évek voltak, összesen 15 fiatal pár vállalta a házasságkötést. Közvetlenül a második világháborút követő két évtizedben, valamint a Ceaușescu korszakban már 75–70 házasságkötést regisztráltak. A rendszerváltozást követő két évtizedben újra látványosan lecsökkent a házasságkötések száma.

A fenti táblázat adatai ugyanakkor azt is jelzik, hogy ebben a viszonylag kisebb orbaiszéki faluban már a 20. század első felében a házasságok több mint 40%-a lokálisan, felekezetiileg pedig közel 30%-a exogám volt, de etnikailag még továbbra is nagyon szigorú endogámia működött a párválasztásban. Itt jegyezzük meg, hogy a pávaiak elsősorban a szomszédos zabolai fiatalokkal léptek szívesebben frigyre, mivel a két település földjei is közel voltak egymáshoz. A második világháborút követő évtizedekben, 1945–1965 között a házasságkötések 40%-a lokálisan, 42,66%-a pedig felekezetiileg exogám volt. Ebben az időszakban regisztrálták az első román-magyar házasságkötést is a pávai református parókián.

Az 1962-es erőszakos kollektivizálást követő időszakban (1965–1989) a házasságok 50%-a lokálisan, 61,42%-a felekezetiileg, 5,7%-a pedig etnikailag exogám volt. Mivel a fiatalok ebben az időszakban már falun kívül szocializálódtak, ahol különböző szakiskolákba és líceumokba jártak, hirtelen kiszélesedett kapcsolatrendszerük és lehetséges párválasztási körzetük. Igaz, továbbra is ragaszkodtak ahhoz, hogy lehetőleg magyar fiatallal teremtsenek házasságot és családot. A rendszeres kilépési gyakorlatok azonban fokozatosan azt eredményezték, hogy a házasságkötések közel 6%-a már etnikailag vegyes, tehát román és magyar fiatalok között kötött.

Ez a tendencia tovább folytatódott az 1989-es romániai rendszerváltozást követő két évtizedben is, amikor a házasságok közel 53,12%-a lokálisan, 71,87%-a felekezetiileg és 12,5%-a etnikailag már exogám volt. Érdekes tény, hogy 1989–2010 között ugrásszerűen megnőtt a felekezetiileg (református–római katolikus) és etnikailag (magyar–román) vegyes házasságok száma. Szemléletes tény, hogy a pávaiak 87,5%-a továbbra is a magyar–magyar házasságokat részesítette előnyben. Habár a jelzett periódusban már jelentős magyar ajkú cigány közösség élt a helységben, továbbra is nagyon kevés magyar–cigány házasságkötésre került sor.

Család- és háztartásszerkezet Páván (2010)

Az eddigi szakirodalmi eredmények azt tükrözik, hogy a gyökeresebb gazdasági, társadalmi és politikai változások folyamatosan átalakítják az egyének életmódját, a családok és háztartások korábbi szerkezetét és annak szervezését (Kovács 1978: 173).

Faragó Tamással együtt úgy véljük, hogy a *család* a társadalomnak olyan alapintézménye, melynek tagjai jól meghatározott interakcióban, kapcsolatban állnak, specifikus társadalmi és rokoni szerepeket töltenek be, sajátos funkciókat látnak el, biztosítják az utódok nemzését, felnevelését, ugyanakkor fontos szerepet játszanak a nemi, nemzedéki, társadalmi, felekezeti, lokális és az etnikai azonosságtudat kiépítésében is. Tagjait rendszerint az egymás iránti szolidaritás, kölcsönös bizalom, erkölcsi felelősség és egyfajta életmódközösség köti össze (Faragó 1983: 216–254, 2000: 454).

A családok egyik legalapvetőbb formája a nukleáris família, mely rendszerint egy férfit és egy nőt, valamint a társadalom által elismert utódait foglalja magában. A kiterjesztett család esetében a nukleáris familiához már mindkét ágon, tehát a férj és a feleség részéről is kapcsolódhatnak különböző személyek. A kiterjesztett családnak két alapvető formája van: az első változat általában egy nukleáris családból valamint egy vagy több, nem családot alkotó rokonból áll, míg második formája rendszerint több nukleáris család kapcsolatából jön létre. A különböző családformák kialakulását és működését sajátos helyi, regionális gazdasági, társadalmi, politikai, rokoni és kulturális tényezők határozzák meg (Faragó 2000: 458).

Az egy *háztartás*ban élőket rendszerint különböző rokoni (vérségi, affinális, fiktív), jogi vagy funkcionális kapcsolat fűzi össze. Mindez biztosítja az egyének legszükségesebb létfeltételeit (élelmet, ruházatot, lakást, védelmet), különböző gazdasági funkciók (termelés, fogyasztás) betöltését, kisgyermek és fiatalok szocializációját, valamint a biztonságot nyújtó otthon működéséhez szükséges anyagi és lelki feltételeket (Faragó 2000: 455).

A családot és a háztartást olyan dinamikus, folyamatosan változó társadalmi, gazdasági, művelődési entitásnak tartjuk, mely rugalmasan, ciklikusan változik a különböző nemzedékek megszületése, felnevelése, családalapítása, dominanciája, gyermekvállalása, előregedése és elhalálása közben (Faragó 2000: 461–469).

Mivel ez az orbaiszéki falu a 20. század közepére gyakorlatilag összeépült a szomszédos Zabola községgel, legutoljára csak az 1966-os hivatalos

romániai népszámlálás idején regisztrálták külön a pávai lakosok adatait. Az itt élő személyekre, családokra vonatkozó későbbi információkat már csak a Zabolával kapcsolatos adatsorokban találjuk meg.

Mivel az 1977-ben, 1992-ben és a 2002-ben végzett népszámlálások eredményei között nem találtunk megbízható, egyértelműen elkülönített adatokat Páva etnikai-, felekezeti- és családszerkezetével kapcsolatban, 2010-ben rendre meglátogattunk és megvizsgáltunk minden pávai familiát. A terepkutatásban elsősorban a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékének diákjai vettek részt, akik minden pávai háznál egy olyan kérdőívet töltöttek ki, ami pontosan rögzítette az ott élő férj és feleség foglalkozását, felekezetét és nemzetiségét, valamint a háztartásban együtt élő család szerkezetét.¹² Az így nyert adatokat más írott nyilvántartások segítségével pontosítottuk, majd utána újból a helyszínen ellenőriztük.¹³ A családlapokon rögzített adatokat számítógépbe vittük be és nem nominatív módszerrel dolgoztuk fel.¹⁴

A kutatás első fázisában bejártuk az egész falut, s rendre megvizsgáltuk, hogy összesen hány lakott, üres házat vagy épület nélküli üres telket találunk annak belterületén. A 2010-ben végzett rendszeres családszerkezeti vizsgálat során a helységben összesen 394 házzal ellátott telket regisztráltunk. Ezek közül 22 teljesen üres telek volt, tehát azt elsősorban zöldséges és gyümölcsös kertként használják, ugyanakkor 50 még álló házban már senki sem lakott. A helyben születettek, vagyis az *idevalósiak* összesen 241 házban éltek, míg 9 házat már innen korábban elszármazottak és idegenek (jöttmentek) laknak időszakosan, általában nyaranta vagy különböző ünnepek idején. A családlapos felméréssel összesen 828 *idevalósi* személyt regisztráltunk a faluban. Ezek közül 392 cigánynak, 344 magyarnak és 92 pedig románnak deklarálta önmagát.

A Páván élő magyar ajkú cigányok terepmunkánk során nyíltan elmondták, hogy a magyar nemzetiségű tanárok, tanítók és hivatalnokok legtöbbször magyarként regisztrálták őket a korábbi hivatalos népszámlálások idején. Az általunk szervezett census keretében az adatokat

¹² Hasonló kutatást végeztünk már az épülő észak-erdélyi autópálya szomszédságában fekvő Magyarfenesen is (lásd Pozsony 2009: 143–144).

¹³ A kitöltött kérdőíveket Aczél Anikó és Dóczé Levente ellenőrizte a helyszínen. Munkájukat ezúton is köszönöm.

¹⁴ Az adatok számítógépbe való bevitelét és feldolgozását Nagy Áron végezte el, akinek munkáját ezúttal is köszönöm.

szolgáltató egyént elsősorban saját bevallása alapján vezettük be cigánynak, magyarnak vagy romának. Akiket nem tudtunk személyesen kikérdezni, azokat saját családtagjainak vagy szomszédjainak segítségével soroltuk be. Az utóbbiak elsősorban sajátos etnokulturális jegyek alapján minősítették falustársaikat, szomszédjaikat.

Páván a székely-magyarok 2010-ben már kisebbségbe kerültek a településben élő magyar ajkú cigányokhoz képest. A családlapos felmérés azt igazolta, hogy a magyar ajkú cigány családokat jóval nagyobb mértékű természetes gyarapodás jellemezte, különösen a kollektivizálást követő időszakban. A statisztikai adatok ugyanakkor azt jelzik, hogy a románok száma a faluban gyakorlatilag megduplázódott a 20. század második felében.

A Páván élő férjek és feleségek¹⁵ etnikuma, a 2010-es családlapos felmérés szerint, a következőképpen alakult:

Nemzetisége	Férjek	Feleségek
Magyar	123 (58,29%)	150 (62,24%)
Román	28 (13,27%)	28 (11,61%)
Cigány	59 (27,96%)	63 (26,14%)
Holland	1 (0,47%)	0
Összesen	211	241

A Páván élő férjek 58,29%-a, feleségeiknek pedig 62,24%-a 2010-ben magyar nemzetiségűnek deklarálta önmagát az összeírásunk idején. Az adatokból rögtön szembetűnik, hogy jóval több (27) feleség, legtöbben megözvegyülve, él a faluban. A családlapos felmérésből is az derült ki, hogy az asszonyokhoz képest viszonylag kevesebb idős férfi él Páván, akiket a 20. század jelentősebb eseményei (második világháború, kulákozás, kollektivizálás, ceausisza diktatúra) majd a rendszerváltozást kísérő és követő radikális gazdasági, társadalmi és politikai változások jobban megterheltek.

¹⁵ A faluban 2010-ben azért élt 27-tel kevesebb magyar férj, mint feleség, mivel az erősebb nem soraiból jóval többen és korábban haltak meg. Ennek eredményeképpen napjainkban számos csonkacsalád működik Páván.

A felmérés idején a pávai férjek 13,27%-a, a feleségek 11,61%-a román nemzetiségűnek deklarálta önmagát, ami azt jelzi, hogy e kis orbaiszéki falu lakosságának 12-13%-a román volt 2010-ben.

A magyar ajkú cigány személyek a hivatalos népszámlálások alkalmával legtöbbször magyarnak deklarálják önmagukat a magyar tanítók, tanárok előtt, vagy a helyi magyar értelmiségiek éppen magyarként vezetik be őket a hivatalos kérdőívekbe, tehát az eddigi összeírások nem tükrözték reálisan a helyben élő székely-magyar és magyar ajkú cigány lakosság reális számát vagy arányát.

Az általunk végzett census egyértelműen azt bizonyította, hogy a magyar ajkú cigányok Páva összlakosságának már jelentős részét alkotják. A 2010-ben végzett terepkutatás Páván összesen 828 helyben élő lakost regisztrált, közülük pedig 392 (47,34%) személy magyar ajkú cigánynak deklarálta önmagát. A felmérés azt is bebizonyította, hogy a férjek/feleségek közel egyharmada (27,96/26,14%) a cigány közösséghez tartozik. Szemléletes tény, hogy a cigány családfők közül 38-an, feleségeik közül pedig 24-en csak alkalmi munkából élnek: nyáron eredei gyümölcsöket (epret, málnát, szedret, áfonyát), gombát és különböző gyógynövényeket gyűjtenek össze, télen pedig egyszerűbb faeszközöket (kosarakat, fakanalakat, seprűket) készítenek. A két világháború közötti korszaktól kezdődően elsősorban az idősebb magyar családoknak, 1962 után már a kollektív gazdaságoknak dolgoztak, 1990-től pedig a helybéli agrárvállalkozóknak végeznek napszámosként munkát (Harbula 1999, 2000, Kotics 1998, 1999).

A Páván élő férjek és feleségek felekezete, a 2010-es terepkutatásaink szerint, a következőképpen alakult:

Felekezet	Férj	Feleség
Református	114 (54,02%)	134 (55,60%)
Római katolikus	61 (28,90%)	69 (28,63%)
Neoprotestáns	9 (4,26%)	12 (4,97%)
Görög katolikus	1 (0,47%)	1 (0,41%)
Ortodox	26 (12,32%)	25 (10,37%)
Összesen	211	241

A fenti táblázat adatai azt jelzik, hogy a férjek és feleségek több mint fele napjainkban is református felekezeten él. Habár a Páván élő magyar ajkú cigányok jelentős része formálisan a református egyházhoz tartozik,

azzal általában csak lazább kapcsolatot tart fenn. Gyerekeiket rendszerint megkereszteltetik, fiataljaik pedig az utóbbi évtizedekben már egyházi esküvőt is szerveznek, elhunytjaikat mindig református lelkésszel temették el. Az egyházi szertartásokat nagyon ritkán látogatják, gyerekeik egészen az utóbbi évekig nem vettek részt rendszeres vallásos oktatásban. Legtöbben az 1–4. osztály során le is morzsolódtak az iskolai oktatásról. A pávai cigány családoknál is egy privátabb, kevésbé formalizált, családiasabb vallásosság figyelhető meg: egyházi és családi ünnepeik alkalmával rendszerint egy tekintélynek örvendő személy vezetésével imádkoznak és különböző vallásos dalokat énekelnek (Pozsony 1993, 1997).

A helyben élő férjek és feleségek közel egyharmada római katolikus vallású, miközben ortodox hitű több mint 10%-a. Ez utóbbi nagyjából megfelel a helyben élő románság arányainak is. A feleségek közel 5%-a neoprotestáns, a Jehova Tanúi vallásos közösség tagjai, akik hetente a szomszédos Zabolán felépített gyülekezeti terem látogatják. Érdekes jelenség, hogy Páván első ízben annak a Pila Istvánnak az utódai álltak be a jehovista közösségbe, aki 1944 őszén önmagát illegális kommunistának nevezte, majd erre hivatkozva csakhamar átvette Orbaiszék fegyveres vezetését, szabadcsapatával pedig megakadályozta, hogy szélsőséges csoportok a szárazajtai esethez hasonló atrocitásokat végezhesenek a faluban és környékén (Andreescu–Nastasă–Varga 2002: 172–175, 414, 415, 432). A helybéliekkel folytatott beszélgetéseink során azt tapasztalhattuk, hogy a bevonuláskor gátlástalanul viselkedő vezér viszonylag hamar kiábrándult a hazai sztálinista és nacionalista román kommunista vezetésből, mely őt meghurcolta és letartóztatta. Kiszabadulása után már más, alternatív világképekben keresett választ saját lelki vívódásaira.¹⁶

A családlapos felmérés azt is felszínre hozta, hogy az 1962-es kollektivizálást követő évtizedekben gyökeresen átrendeződött a falu korábbi társadalomszerkezete. A pávai férjek 2010-ben a következő területeken dolgoztak:

¹⁶ A meghurcolt és labilis idegzetű egyének útkeresésével kapcsolatban lásd még Kósa 2011: 455–476.

Foglalkozás	Száma
Földműves	30
Kézműves	20
Munkás	41
Szolgáltatás	15
Erdészet, fakitermelés	3
Kereskedelem	7
Értelmiségi	4
Vállalkozó	2
Nyugdíjas	50
Alkalmi, napszámos	39
Összesen	211

A pávai feleségek 2010-ben a következő foglalkozásokkal rendelkeztek:

Foglalkozás	Száma
Földműves	4
Háztartásvezető	72
Munkás	28
Szolgáltatás	21
Kereskedelem	3
Tisztviselő	1
Értelmiségi	8
Nyugdíjas	77
Alkalmi, napszámos	27
Összesen	241

Míg a 20. század közepéig a legtöbb pávai család elsősorban agráriumból élt, addig a második világháborút követő kollektivizálás, iparosítás hatására a családfelek már gyökeresen szakítottak korábbi életmódjukkal, teljesen új szakmák segítségével boldogulnak. Napjainkban összesen 30 férj (14,21%) és csak 4 feleség foglalkozik földműveléssel a faluban. Ez ugyanakkor azt is tükrözi, hogy a pávai lakosság jelentős része elfordult a termőföldtől, korábbi alapvető természetes erőforrásától, s azt még állattenyésztésre is csak kisebb mértékben használja.

Az 1962-es kollektivizálást követő félévszázadban alapvetően megváltozott a hajdani agrártelepülésben élő személyek életstratégiája és foglalkozása. Például a férfiek közül 41-en, a feleségek közül pedig 28-an napjainkban munkásként, a többiek pedig nagyobb részt szolgáltatásban keresik meg kenyerüket. Asszonyaik közül azonban 72 nem rendelkezik semmiféle állandó, rendszeres munkahellyel, keresettel, mivel a legtöbben otthon háztartással, baromfik tenyésztésével és a zöldségeskert művelésével foglalkoznak.

A faluban 2010-ben összesen 50 férj (23,69%) és 77 feleség (31,95%) már nyugdíjas volt, akik általában az állami munkahelyeken vagy a kollektív gazdaságokban végzett munkájuk után járó nyugdíjból élnek. Ugyanakkor 39 férj és 27 feleség semmilyen állandó munkahellyel nem rendelkezett, rendszerint időszakos, napszámos munkából, gyűjtögetésből él. Legnagyobb részük a falu fölötti népes telepen él.

A felmérés felszínre hozta azt is, hogy Páván milyen szerkezetű, jellegű családok működnek.

Családtípus	Száma összesen	Ebből cigány
Fiatal férj + feleség	9	3
Fiatal férj + feleség + kiskorú gyermekek	74	26
Férj + feleség + nagykorú gyermekek	29	3
Férj + feleség + kiskorú gyermekek/nagykorú gyermekek + unokáik	25	17
Vénleány	2	0
Egyedül élő nő	2	1
Egyedül élő (elvált) férfi	5	1
Vénlegény	6	0
Idős férj + idős feleség	32	2
Özvegyszerű férfi	8	0
Özvegyasszony	33	1
Özvegy szerű férfi + házas/házatlan gyermekei + menyek + unokái	8	2
Özvegyasszony + házas/házatlan gyermekei + menyek + unokái	37	11

A családszerkezeti felmérés azt bizonyítja, hogy gyermektelen, fiatal párokból álló háztartás csak 9 van a faluban, s azok a háztartások 3,33%-át alkotják. Számuk és arányuk azt sugallja, hogy a pávai fiatalok is már tudatosan egyre inkább kitolják, elnapolják házasságkötésük után az első gyermek vállalásának időpontját. A háztartások közel egyharmadát (27,40%) napjainkban fiatal, kisgyermekes, nukleáris családok alkotják. Ez egyértelműen azt érzékelteti, hogy Páva még dinamikus demográfiai tartalékkal rendelkezik. Érdekes jelenségnek tekintjük, hogy a Páván megvizsgált famíliák 10,74%-ban még nagykorú gyermekek éltek. Tehát sok olyan helybéli fiatal van, aki kiszorult a házasságkötés piacáról vagy különböző anyagi, gazdasági okok miatt még nem tudott családot alapítani, házat építeni vagy vásárolni, hogy abban új családi életet kezdhesen. Ha az első három családtípust összevonjuk, akkor az derül ki, hogy a falu háztartásainak szinte felét (41,48%-át) még fiatal családok alkotják. Tehát Páva település napjainkban is dinamikus és fiatal családokkal, kiegyensúlyozott nemzedéki szerkezettel rendelkezik.

A Páván meglátogatott famíliák közel tíz százalékát (9,25%) viszonylag összetett szerkezetű, kiterjesztett családok alkotják: egy háztartásban vagyis „egy füst alatt” élnek szülők, házasság előtt álló vagy már családot alapított gyermekeik és azoknak gyermekei. A rendszerváltozást követő két évtizedben nagyon sokan nem tudtak rendszeresen újabb erőforrásokhoz jutni, sokan elveszítették korábban biztosnak vélt állami munkahelyeiket is. Az utóbbi évtizedben ható gazdasági válság az 1989 után ideiglenesen elérhetővé vált magyarországi munkalehetőségeket is felszámolta. Mivel sok fiatal családnak már nem tudtak új házat építeni vagy vásárolni, nagyon sok fiatal, kisgyermekes família egy fedél alatt, egy háztartásban él szüleivel valamint házasság előtt álló testvéreivel. Ezekben a pávai famíliákban is általában megtalálhatók a hagyományosabb munkamegosztás elemei, sajátosságai. Például a nagyszülők vigyáznak az unokákra, rendszerint ők vezetik a háztartást, végzik a ház körüli legfontosabb napi teendőket, miközben fiataljaik naponta közeli városokba ingáznak munkahelyeikre (lásd Szarvas 1988: 39). Páván is megfigyelhető az a jelenség, hogy a fiatalok rendszerint csak addig élnek egy háztartásban szüleikkel, amíg saját házat építenek, vásárolnak vagy örökölnek. Az utóbbi évtizedekben az is tapasztalható, hogy a fiatalok meg a szüleik, habár egy fedél alatt laknak, már nem vezetnek közös háztartást, tehát külön konyhán élnek (lásd Szarvas 1988: 40).

Feltűnően kevés egyedül élő nőt, vénleányt regisztráltunk Páván. A faluban ma is csak a házasságban való élest tekintik az egyedül normális, elfogadott életformának. Azonban viszonylag magasabb az egyedül élő, valamint az elvált férfiak és vénlegények száma. Általában munkahely nélkül maradt, „leszakadt”, naponta jelentős mértékű italt fogyasztó férfiak tartoznak ebbe a csoportba.

Páván 32 olyan háztartást találtunk, mely idős férjből és feleségéből állt. Ők a falu családjainak közel 12%-át alkotják, általában kevés nyugdíjjal rendelkeznek, kertészkednek, szárnyasokat, disznókat, juhokat tartanak, s igyekeznek önmagukat gyermekeiktől függetlenül fenntartani. Az utóbbi két évtizedben az is megfigyelhető a faluban, hogy az idősödő szülők öregkorukra eltartási szerződésekkal vagy pénztartalékokkal biztosítják saját ápolásukat és gondozásukat.

A faluban összesen 8 özvegy férfi és 33 özvegyasszony él. Ez a tény is azt jelzi, hogy a második világháborút követő nagy politikai, gazdasági, társadalmi események jobban megterhelték a két világhégés között született férfiakat. Az általunk regisztrált 8 özvegy pávai férfi együtt élt valamelyik házas gyermekével, annak feleségével és gyermekeivel. A fiatalok legtöbbször csak akkor veszik magukhoz gondozásra őket, amikor azok megbetegednek, s már nem tudják önmagukat ellátni (lásd Szarvas 1988: 39). Megjegyezzük, hogy a faluban továbbra is polgárosodást megelőző alapvető családminták élnek: például az idős férfiak továbbra sem vesznek részt a háztartásvezetés hétköznapi életében, nem főznek, nem mosnak, nem takarítanak. Leggyakrabban ők csak a család háztáji gazdaságával foglalkoznak, állatokat nevelnek és kertet gondoznak.

Ha azt vizsgáljuk meg, hogy a pávai cigány társadalomban milyen szerkezetű családok fordulnak elő, azt tapasztalhatjuk, hogy már körükben is megjelentek az olyan fiatal férjből és feleségből álló famíliák, akik esküvő után pár éven át még nem vállalnak gyermeket. A pávai fiatal, kisgyermekes családok 35%-a, valamint az összetettebb, tehát szülőkből, nagykorú és kiskorú gyermekeikből valamint unokáikból álló famíliák 68%-a első sorban közösségükben működik. Egyedül élő vénleányt, elvált nőt vagy férfit alig, vagy keveset találtunk csoportjukon belül. Érdekes az is, hogy a pávai cigányok mennyire nem hagyják magukra öregjeiket: a faluban csak két idős cigány pár él önálló, külön háztartásban. A megözvegyült férfiakat és özvegyasszonyokat általában a már családot alapított gyermekeik háztartásába integrálják, akik mindennapjaik során együtt élnek

gyermekekkel és unokáikkal. Az ilyen típusú pávai családok közel 30%-a elsősorban közösségükben működik.

Az utóbbi évtizedekben már gyökeresen átalakult a pávai magyar ajkú cigány családok szerkezete is. Csoportjukon belül már 30 olyan háztartást találtunk, amelyben csak egy kiskorú gyermeket neveltek, 12-ben kettőt, 4-ben hármat, 1-ben ötöt, 2-ben pedig hat és végül csak 1 családban gondoztak összesen nyolc kiskorú utódot. Tehát a rendszerváltozást követő időszakban közösségükből is eltűntek a sokgyermekes családok. Ugyanakkor a magyaroknál összesen 22 olyan famíliát találtunk, amelyben csak egy kisgyermeket neveltek, 24-ben csak kettőt, 6-ban hármat, egyetlen famíliában négyet, s már csak 1 családban gondoztak hét kiskorú utódot.

*

Páva lakossága egészen második világháború végéig elsősorban földművelésből, állattenyésztésből és az erdők hasznosításából élt. A totalitárius hatalom 1945 után ebben a településben is erőszakos módszerekkel átalakította a korábbi tulajdonviszonyokat és társadalmi hierarchiát.

Ennek ellenére, ez a Kovászna és Kézdivásárhely között fekvő falu, még a 20. század végén sem veszítette el lakosságát. A helybéli fiatalok ebben a két közeli városban folyamatosan munkahelyeket találtak, így Páváról nem indult ki jelentősebb migrációs folyamat. A falu voltaképp napjainkig megőrizte korábbi népességét, 2010-ben is több mint 800 személy lakott a településen.

A második világháborút követő évtizedekben gyökeresen megváltoztak az itt élők életstratégiai és életmódmintái. A termőföld a kollektivizálás hatására elveszítette korábbi jelentőségét és funkcióit. Nemcsak a férfiak, hanem már a nők is elsősorban falun kívül, különböző ipari és turisztikai létesítményekben, szolgáltatásokban keresik meg a família kenyerét. Ennek ellenére, családi keretek között tovább folytatták a gyümölcsös- és a zöldségkertekre alapozó háztáji gazdálkodást, kis- és nagyállattenyésztést, aminek jelentősége elsősorban az 1980-es években hangsúlyozódott ki, amikor az alapvető élelmiszerek és közfogyasztási cikkek mind eltűntek a boltokból. A nők munkavállalása azonban gyökeresen átrendezte a korábbi háztartásvezetést, a családtagok, nemzedéki és nemi csoportok közötti viszonyt, a gyermekek szocializációját, a korábbi időhasználatot

valamint táplálkozási kultúrát. Különösen az 1989-es rendszerváltozást követő időszakban a családi háztartások egyre nagyobb mértékben épülnek a kereskedelmi egységek, áruházak bőséges kínálatára, ami csakhamar megváltoztatta a táplálkozás korábbi szezonálisát és a háztartások eszközkészletét (bővebben lásd Pozsony 2006: 144).

Az erőszakos kollektivizálást követő időszakban a pávai magyar ajkú cigányok teljesen más életstratégiákat alkalmaztak: napszámosként, idénymunkásként cselekvően bekapcsolódtak a helyi kollektív- és állami gazdaságok életébe (Pozsony 2003). Népés családjaik Moldvában és Havasalföldön részt vettek a kukorica betakarításában, ahonnan jelentős mennyiségű törökbúzával tértek haza. Azt rendszerint az idősebb magyar családoknak adták el. Sokan bekapcsolódtak abba a csencselő, házaló kereskedelembe, ami a Ceaușescu korszakban nagyon fontos, nélkülözhetetlen közhasználati cikkekkel látta el a helybéli magyarokat. Mindebből csakhamar jelentős jövedelemre tettek szert, feltörekvő családjaik pedig rendre leköltöztek az erdő alatti „gettóból” a falu centrumába, ahol a főút mentén vásároltak telkeket, és ott építettek impozáns házakat. Korábbi családi hagyományaiknak köszönhetően körükben egészen az 1989-es rendszerváltozásig elterjedt maradt a sokgyermekes családi modell.¹⁷ Mindezek a folyamatok fokozatosan azt eredményezték, hogy a 21. század küszöbén már ők alkotják a település lakosságának közel felét (lásd még Pozsony 2007).

Az elmúlt évtizedekben gyökeresen megváltozott Páva korábbi etnikai és egyházi arculata. A felekezetiileg vegyes, református-római katolikus családok gyermekei az utóbbi évtizedekben rendszeresen a római katolikus közösségbe kapcsolódtak be. A korábbi felekezeti arányok megváltozását még az is elősegítette, hogy a római katolikus családok jóval több gyermeket vállaltak, mint a protestáns famíliák.

A Páván zajló etnokulturális és demográfiai folyamatok új helyzetet teremtettek nemcsak a gazdasági, hanem az oktatási és az egyházi életben is. A faluban egyre nagyobb teret veszít az a református magyarság, mely

¹⁷ A helybéli református családkönyvek adatai szerint a pávai magyar családok egészen az első világháborúig általában 8-10 gyermeket neveltek. Érdekes, hogy a cigány közösségekben egészen az 1989-es rendszerváltozásig fennmaradtak a többgyerekes családok. A gyermekek számának tudatos korlátozása náluk csak az utóbbi két évtized során bontakozott ki.

évszázadokon át alapjaiban meghatározta a település arculatát és jellegét. Voltaképp az a helyzet állt elő, hogy egy később betelepedett, a helyi gazdasági, társadalmi, egyházi és kulturális életbe csak részben beépült etnikai csoport, a magyar ajkú cigányság, elsősorban annak feltörekvő része, napjainkban egyre dominánsabb szerepet játszik a legújabb kulturális- és életmódminták (pl. modern lakberendezés, viselet, étkezési kultúra) meghonosításában valamint a modernizációs folyamatok kibontakozásában.

Szakirodalom

ANDREESCU, Andreea – NASTASĂ, Lucian – VARGA, Andrea
2002 *Minorităţii etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945–1955)*. Coordinator Lucian NASTASĂ. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj.

BARTHA Károly

1943 *Páva története*. Kézirat.

BENKŐ Samu – DEMÉNY Lajos – VEKOV Károly

1979 *Székely felkelés 1595–1596 előzményei, lefolyása, következményei*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

BOLOVAN, Sorina Paula

1999 *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua junătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*. Cuvânt înainte de Simion RETEGAN. Centrul de Studii Transilvane–Fundăția Culturală Română, Cluj-Napoca.

CSÁKI Árpád – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2001 *Az Orbai Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei I. 1677–1752*. Sepsiszentgyörgy

DANKANITS Ádám

1970 Az oktatásiügy kezdeteiről Székelyföldön. *Korunk* XXIX. (11) 1733–1736.

DANYI Dezső – DÁVID Zoltán

1960 *Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787)*. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára–Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest.

DÁVID Zoltán

1997 A székelyek száma 1567–1992. *A Központi Statisztikai Hivatal Népszégtudományi Kutató Intézet Történeti Demográfiai Füzetei* 16. Budapest, 7–74.

- DEMÉNY István Pál – HASZMANN Pál
1987 Pávai nagykapu. *Megyei Tükör*. 1987. okt. 23.
- DEMÉNY Lajos
1998 *Székely Oklevéltár IV. Új sorozat. Székely népesség-összeírások 1575–1627.*
Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- DOMOKOS Pál Péter
1977 Háromszék és Csíkszék adóügyi összeírása, 1703. I. *Agrártörténeli Szemle* 19. (1–2) 434–509.
1978 Háromszék és Csíkszék adóügyi összeírása, 1703. II. *Agrártörténeli Szemle* 20. (1–2) 198–282.
- EGYED Ákos
1981 *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- FARAGÓ Tamás
1983 Háztartás, család, rokonság. Jegyzetek a legújabb család- és rokonságtudományi eredmények alapján. *Ethnographia* XCIV. (2) 216–254.
2000 Család és háztartás a hagyományos magyar társadalomban. Család és háztartás – fogalmak, modellek, mítoszok. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom.* Akadémia Kiadó, Budapest, 454–483.
- HÁLA József
2003 Pávai-Vajna Ferenc és a néprajz. In: Uó: *Hogyan gyűjtöttek elődeink? Néhány fejezet a magya néprajztudomány történetéből.* Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 133–172.
- HARBULA Hajnalka
1999 Cigányok, parasztok, dilemmák. *Korunk* X. (9) 107–111.
2000 Gazdálkodó zabolai cigányközösség. *Művelődés* LIII. (2) 27–29.
- HUSZKA József
1895 *A Székely ház.* Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest.
- JAKÓ Zsigmond – JUHÁSZ István
1979 *Nagynyedi diákok 1662–1848.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- JUHÁSZ István
1947 A székelyföldi református egyházmegyék. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

KERTÉSZ K. Róbert – SVÁB Gyula

1908 *A magyar parasztház I–V*. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest.

KINDA István – POZSONY Ferenc (szerk.)

2007 *Orbaiszék változó társadalma és kultúrája*. (A zabolai Csángó Néprajzi Múzeum Kiadványai, I.) Sepsiszentgyörgy.

KOTICS József

1998 Cigány–magyar–román együttélés Zabolán. *Néprajzi Látóhatár* VII. (3–4) 133–144. 1999 Integráció vagy szegregáció. Cigányok a háromszéki Zabolán. *Korunk* X. (9) 75–83.

KÓSA László

2011 Református ifjúsági körök bomlasztása Budapesten az 1960-as évek első felében. In: *Uő: Művelődés, egyház, társadalom. Tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 455–476.

KOVÁCS Emese

1978 A családi háztartásszervezés átalakulása. In: BODROGI Tibor (szerk.): *Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 173–200.

KOZMA Ferenc

1879 *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota*. Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet, Budapest.

LŐRINCZI Tünde

2007 Mediálás lehetőségek egy élettörténeti narratívában. In: KINDA István – POZSONY Ferenc (szerk.): *Orbaiszék változó társadalma és kultúrája*. (A zabolai Csángó Néprajzi Múzeum Kiadványai, I.) Sepsiszentgyörgy, 315–344.

MAGYARI Hunor – JUHÁSZ Ábel

2011 *A Kézdi-Orbai Református Egyházmegye templomai*. Kézdi-Orbai Református Egyházmegye, Székelyudvarhely.

OLÁH-GÁL Róbert

2005 A Bolyai család címere. *Polygon* XIV. (2) 3–10.

ORBÁN Balázs

1869 *Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból* III. Ráth Mór Kiadása, Pest.

PALADE, Mirel

2007 Versengés az erőforrásokért. A lakott tér ökológiája. In: KINDA István – POZSONY Ferenc (szerk.): *Orbaiszék változó társadalma és kultúrája*. (A zabolai Csángó Néprajzi Múzeum Kiadványai, I.) Sepsiszentgyörgy, 289–306.

PÁL Judit

1999 A románok háromszéki betelepedésének néhány kérdése. In: HERMANN Gusztáv Mihály (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 25–83.

PAPUCS András

2007 Erdei iparvasutak Orbaiszéken. In: KINDA István – POZSONY Ferenc (szerk.): *Orbaiszék változó társadalma és kultúrája*. (A zabolai Csángó Néprajzi Múzeum Kiadványai, I.) Sepsiszentgyörgy, 127–140.

POTSA József

1899 *Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállásának ünnepére*. Sepsiszentgyörgy.

POZSONY Ferenc

1993 A háromszéki magyar ajkú cigányok vallásos hitélete. In: BARNA Gábor (szerk.): *Cigány Néprajzi tanulmányok 1*. Mikszáth Könyvkiadó, Salgótarján, 76–80.

1997 A háromszéki magyarajkú cigányok vallásos hitélete. *Keresztény Szó* VIII. (8) 15–19.

2002 *Zabola*. Száz magyar falu könyvesháza Kht, Budapest.

2003 Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán. In: BAKÓ Boglárka (szerk.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 109–138.

2006 *Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet*. Kriza János Néprajzi Társaság–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

2007 Etnikai és demográfiai folyamatok Zabolán. In: KINDA István – POZSONY Ferenc (szerk.): *Orbaiszék változó társadalma és kultúrája*. (A zabolai Csángó Néprajzi Múzeum Kiadványai, I.) Sepsiszentgyörgy, 237–272.

2009 Magyarfenes. Egy falu az észak-erdélyi autópálya szomszédságában. *Korall. Társadalomtörténeti folyóirat* 10. (35) 141–146.

SEPSISZÉKI NAGY Balázs

1998 *Székelyföld falvai a XX. század végén I. Háromszék. Kovászna megye*. Nap Kiadó. Budapest

SZABÓ Árpád Töhötöm

2003 Határképzés – egy multietnikus falu térszerkezete. In: DIMÉNY Attila – SZABÓ Árpád Töhötöm (szerk.): *Népi kultúra, társadalom Háromszéken*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 120–128.

SZABÓ Miklós – TONK Sándor

1992 *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*. József Attila Tudományegyetem, Szeged.

SZARVAS Zsuzsa

1988 *Tárgyak és életmód. Összefüggések a háztartások eszközkészletének alakulása és az életmódváltozás között*. (Életmód és Tradíció, I.) Magyar Néprajzi Kutatócsoport, Budapest

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2011 Háromszéki életmód egy család leltárai tükrében. A Vajna család. In: KINDA István (szerk.): *Tanulmányok a zabolai Fiatalkorú Néprajzkutatók Szemináriumainak anyagából* (2008–2011). (A zabolai Csángó Néprajzi Múzeum Kiadványai, III.) Kriza János Néprajzi Társaság–Csángó Néprajzi Társaság, Kolozsvár–Zabola, 57–68.

TONK Sándor

1992 *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*. József Attila Tudományegyetem, Szeged.

TÜDŐS S. Kinga

2003 *Erdélyi testamentumok I. Hadviselő székelyek végrendeletei. Háromszék*. Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely.

VARGA E. Árpád

1998 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

WESZELY Tibor

1974 Bolyai Farkas, a matematikus. Tudományos Könyvkiadó, Bukarest.

Képek

*1. kép. Református vártemplom tornya
(Pozsony Ferenc felvétele, 1996)*

2. kép. Református templom
félköríves szentélye
(Pozsony Ferenc felvétele, 1996)

3. kép. Pávás címeres kő
a templom falán
(Pozsony Ferenc felvétele, 1996)

4. kép. A templom „szentélye” (Pozsony Ferenc felvétele, 1996)

5. kép. Szószék faragott koronával
(Pozsony Ferenc felvétele, 1996)

6. kép. Református templom (Pozsony Ferenc felvétele, 1996)

7. kép. Református parókia (Pozsony Ferenc felvétele, 1996)

8. kép. Az állami iskola az emlékművel, 1943

9. kép. Az emlékmű felavatása, 1943

10. kép. Pávaiaiak
az 1940-es években

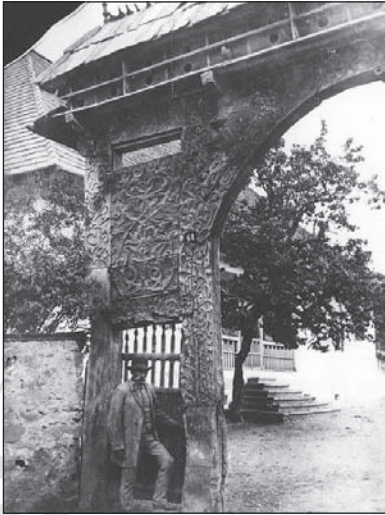
11. kép. Pávaai református énekkar Zabolán 1980-ban

12. kép. Deák Béla tanító pávai iskolásokkal az 1960-as évek elején

13. kép. A pávai presbitérium az 1960-as években

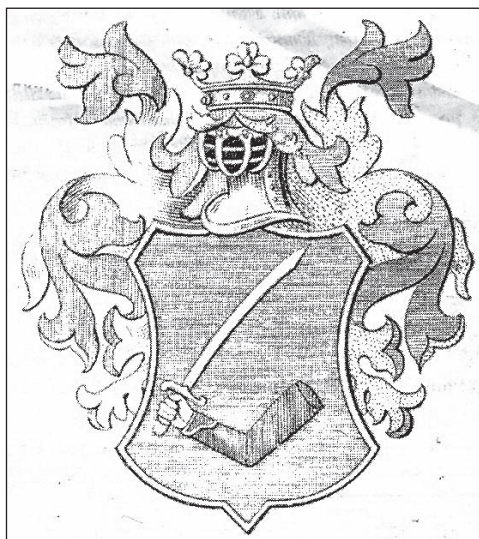
14. kép. A Miskolczi család kapuja
(Huszka József felvétele, 1895)

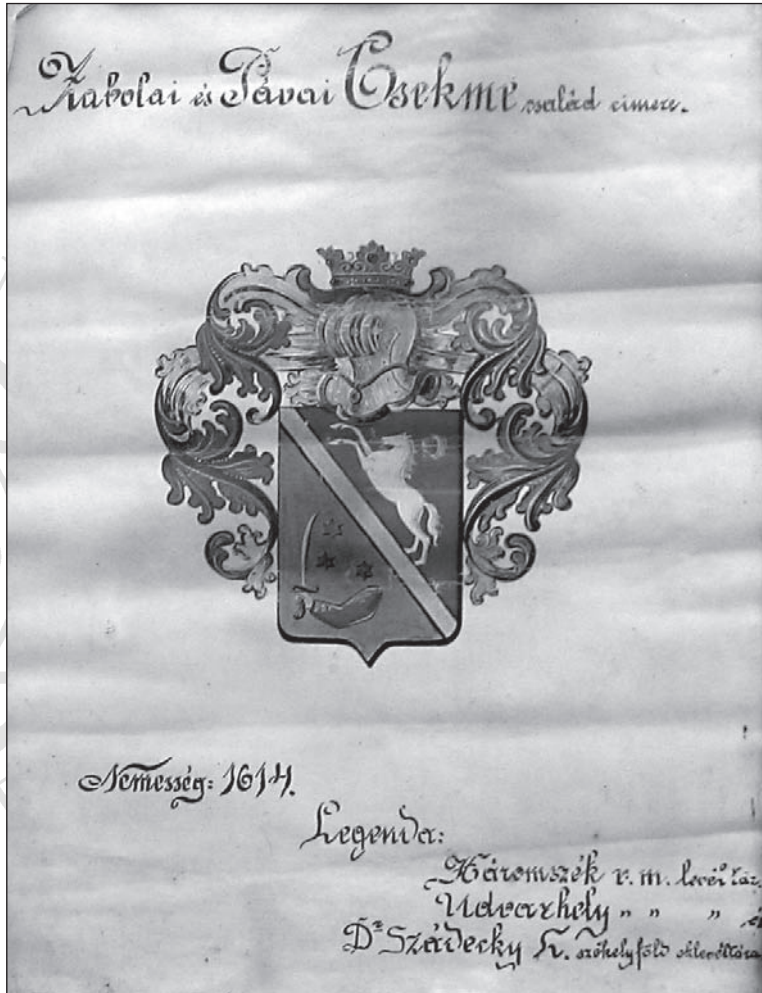
15. kép. A Miskolczi család kapuja (Roediger Lajos felvétele, 1896)

16. kép. A Vajna család címere
(Pálmay József: Székely nemesi családok II.
Sepsi-Szentgyörgy, 1901)

17. kép. Mátyás család címere
(Pálmay József: Székely nemesi családok II.
Sepsi-Szentgyörgy, 1901)

18. kép. Csekme család címere (Lőrinczi Tünde felvétele, 2005)

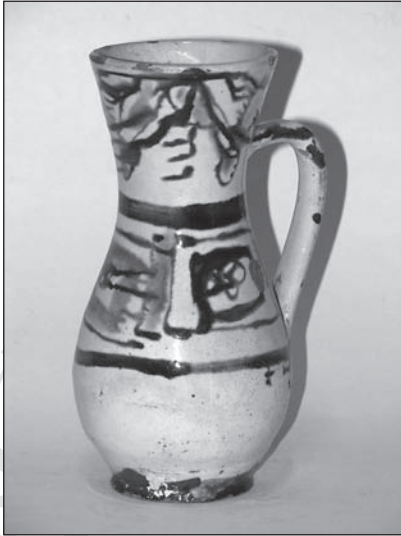
19. kép.
Bartha Károly háza
(Pozsony Ferenc
felvétele, 1996)

20. kép.
Bartha László háza
(Pozsony Ferenc
felvétele, 2009)

21. kép.
Csekme család háza
(Lőrinczi Tünde
felvétele, 2005)

22. kép. Pávai bokály
a Székely Nemzeti Múzeumban
(Szőcsné Gazda Enikő felvétele, 2010)

23. kép. Római katolikus templom 2010-ben

24. kép. Középkori, gótikus hagyományokat őrző,
16. századi mázatlan pávai kályhacsempe

25. kép. Hegyeli Mihály, pávai fazekas által
1879-ben készített kandallócsempe

